

A Magyar Tudomány Napja Erdélyben 12. fórum, Nyelvészet, irodalom, néprajz szekció,
Kolozsvár, EME-székház, 2013. november 23.

Hogyan lehet, hogy az Akadémiától a kocsmárosokig mindenki támogatja a magyarok magyarok általi nyelvi diszkriminációját?¹

KONTRA MIKLÓS
Szegedi Tudományegyetem
kontra@lit.u-szeged.hu

Nem lennék meglepve, ha valaki, aki ennek az előadásnak a címét hallja vagy olvassa, kapásból elutasítaná a címbe foglalt állításomat, nevezetesen, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és szinte minden magyar ember támogatja a magyarok magyarok általi nyelvi diszkriminációját. Az se lepne meg, ha az elutasítók felháborodottan, indulatosan hangoztatnák ellenvéleményüket. Hiszen nem kevesebbet állítok, mint hogy a Magyar Tudományos Akadémia, amit „a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hoz[ott] létre”², támogatja a magyarok nyelvi diszkriminációját, és ezt a tevékenységét (szinte) társadalmi helyeslés övezi.

1. Tényleg támogatják?

A magyar jogszabályok között nem az Akadémiáról szóló törvény az egyetlen, ami nyelvünk ápolásáról rendelkezik. Itt van például Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) ennek elején ez áll: „Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megóvjuk.” A magyarországi Nemzeti alaptanterv (lásd a 110/2012 (VI. 4.) kormányrendeletet) egyebek mellett megköveteli az „alapvető nyelvhelyességi, helyesírási ismeretek tudatos alkalmazását” és a „nyelvhelyességi problémák önálló megoldását (szóban és írásban egyaránt)”. S ne feledjük, hogy a magyar országgyűlés egy 2011. szeptemberi határozatával fölkerítette a kormányt, hogy „a szakmai és társadalmi nyilvánosság bevonásával vizsgálja meg nemzeti nyelvünk használatának helyzetét, s ennek alapján készítsen elő intézkedési tervet a magyar nyelv értékeinek védelme, korszerű továbbfejlesztése és népszerűsítése céljából.”³

¹ Köszönöm Cseresy Lászlónak, Imre Lászlónak, Kovács Andrásnak, Margócsy Istvánnak és Tolcsvai Nagy Gábornak, hogy e szöveg egy korábbi változatát elolvasták, megkritizálták. Természetes, hogy nem mindenben értenek velem egyet. Azt is készséggel elismerem, hogy ez a téma sokkal bővebb kifejtést érdemelne, de hát a kolozsvári konferencián csak ilyen rövid előadásra volt lehetőségem.

² Lásd A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény módosításáról szóló 2009. évi XX. törvényt.

³ Más kérdés, hogy a Nemzetpolitikai Államtitkárság által készített „Magyar nemzetpolitika: A nemzetpolitikai stratégia keretei” című iratban „A külföldi magyarok vonatkozásában” szereplő 15 cselekvési terület között szerepel számos terület a demográfiától a mezőgazdaságon át a sportig, de a magyar nyelv nem. Megemlítem még, hogy a kisebbségi magyarok szempontjából legfontosabb nyelvészeti kutatásokat végző Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat (lásd pl. Benő és Péntek, szerk., 2011) a mai napig nem került be a magyar kormányok által támogatott „nemzeti jelentőségű intézmények”

A politikusok megszólalásaiból legyen elég csupán két idézet, mindkettőt a magyarországi köznevelésért felelős államtitkár azon beszédéből választottam (Hoffmann 2013), amelyet az MTA Nyelvtudományi Intézetének helyesírási tanácsadó portálja bemutatóján mondott 2013 áprilisában:

- (1) „Magyar nyelvünk, a helyesírásunk a mi saját kincsünk. Az az ember, aki saját kincsét, a rábízott értéket nem ápolja, nem gyarapítja, az vétkes.”
- (2) „Manapság tanúi vagyunk annak, és ez néha fájdalmas élményt is jelent nekünk, hogy kopik, romlik a nyelvünk, így van ez egyébként világszerte.”

Az (1) idézet kapcsán föltehetjük azt a kérdést, hogy vajon hányan vannak a magyarok közt a vétkesek? A (2) kapcsán pedig jó, ha tudjuk, hogy a köznevelésért felelős államtitkár s a magyarok túlnyomó többsége által használt „nyelvromlás” tudományos szempontból értelmezhetetlen (É. Kiss 2008).

A magyar nyelv művelés, amiben az Akadémiának jelentős szerepe volt és van ma is, az utóbbi negyed században viták keresztüzzébe került, tudományos szempontból és társadalmi következményei miatt többen megkérdőjelezték működését (lásd pl. Cseresnyési 2011, Kontra és Saly, szerk., 1998, Lanstyák 2003–2004, Sándor 2001a, 2012, Szilágyi 2013, Tolcsvai Nagy 1994). A nyelvészek többé-kevésbé két csoportra oszlanak: egy olyan skálán helyezkednek el, amelynek egyik végpontján az *előíró* szemlélet hívei vannak (ők megmondják, mi a helyes s mi a helytelen, s tanácsaik, előírásaik maradéktalan betartását várják el mindenkitől), a másik végponton levők a *leíró* szemléletet preferálják (ők a *helyes – helytelen* fogalompár helyett legfeljebb *helyénvaló*, illetve *nem helyénvaló* nyelvhasználatról beszélnek). E két szemlélet békétlen egymás mellett élése néha akadémiai skizofréniát is szül. Például a 2001. évi úgynevezett „reklámyelv törvény” parlamenti szavazása előtt az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója és több kutatója (lásd Kiefer 2001 és Daniss 2001) nyilvánosan kijelentette, hogy nem kívánnak részt venni tudományosan eldönthetetlen kérdések eldöntésében (vagyis abban, hogy megállapítsák, mi számít a magyar nyelvben meghonosodott idegen nyelvű kifejezésnek s mi nem), de miután az országgyűlés megszavazta a törvényt, az Intézet a ráosztott feladatnak engedelmesen megfelelt s megfelel mindmáig (vagyis eldöntötte s eldönti ma is a tudományosan eldönthetetlen kérdéseket is). Amint honlapjukon írták: „tudományosan megalapozott nyelvi tanácsadással” szolgáltak például az idegen nyelvű kifejezések meghonosodottsága tekintetében, 30 000 Ft + áfa díjazásért (<http://www.nytud.hu/ril/nyelvitan.htm>, 2004. július 14.). Ugyanezt a szolgáltatást 2013. november 8-án 50 000 Ft + áfáért nyújtották.

A magyarok nagyrészt a standard nyelv kultúrájában élnek (Milroy 1999), vagyis a magyar társadalmakban a standard nyelv változat (a kodifikált standard) felsőbbrendűségét különböző csatornákon hirdetik (ebbe beleértve az írás-olvasás tanítását is), ennek a felsőbbrendű változatnak a fontosságát az emberek tudatába plántálják, és e tudást fenntartják, átörökítik.

Ami a kodifikált standard magyar nyelv változatot illeti, arról tudjuk, hogy a magyarországi lakosság nagy része (kétharmada, de esetenként 90%-a) se a nyelvi

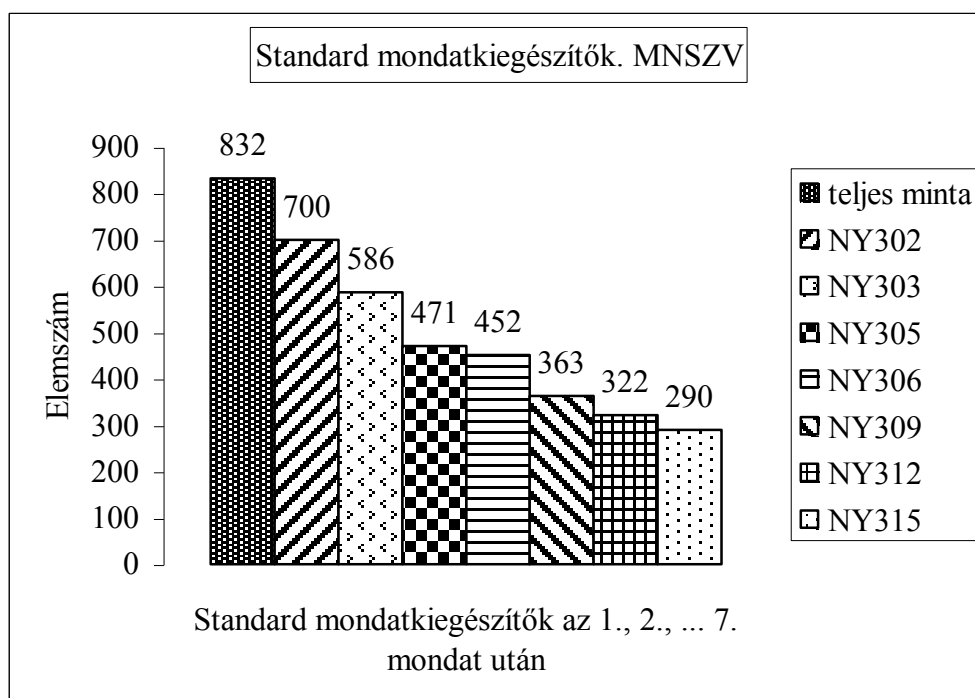
közé – aminek számtalan oka lehet, de egy biztos nem: szakmai-tudományos. (2012-ben 56 ilyen intézmény kapott normatív támogatást, a Termini viszont kis összegű MTA pályázatokból tengődik.)

helyesség megítélésében, se saját beszédében nem képes megfelelni a tanítók, tanárok és nyelvújítók elvárásainak (lásd Kontra, szerk., 2003). Kirívó, szörnyű eset az akadémiai helyesírási⁴ szabályzat 11. kiadásának az a szabálya, mely szerint az *útitárs* szót hosszú *ú*-val kell írni, ugyanis a 767 fős országos reprezentatív mintánknak csupán 2,4%-a javította írásbeli hibajavító feladatban az *utitárs*-at a szabályzat megkövetelte *útitárs*-ra. Ez tehát egy olyan szabály, amit a magyarországi felnőtt írástudó magyarok 97%-a nem tud alkalmazni. Képzeljük el, milyen legitim diszkriminációs eszközt alkalmaznánk, ha álláshirdetésre jelentkezőktől olyan kézzel írt motivációs levelet kérnénk, amiben használniuk kéne egy olyan szót, amire vonatkozik *A magyar helyesírás szabályai* tizenegyedik kiadásának 27. b) pontja!

Egy negyed századdal ezelőtti magyarországi reprezentatív vizsgálatból tudjuk, hogy az akkori felnőtt írástudó lakosságnak kétharmada nem felelt meg a tanítók, tanárok és nyelvújítók által elvárt, megkövetelt „helyes” beszéd kívánalmainak. Az 1. ábra azt mutatja meg, hogy szóbeli mondatkiegészítő feladatok végzésekor a teljes mintából (N=832) hányan maradtak, miután hét feladatot is a kodifikált standardnak megfelelő módon oldottak meg. Láthatjuk, hogy 832-ből 700-an maradtak, miután az NY302-es mondatot (*Azt akarom, hogy ő ... ki az ajtót.*) a standard *nyissa* szóalakkal egészítették ki (vagyis nem a túlhelyesbített, hiperkorrekt *nyitja*-val). A hetedik feladat után a teljes mintából már csupán 290-en maradtak, vagyis a minta 34,8%-a tudott csak megfelelni „a helyes beszéd” kívánalmainak. Másképp mondva ez azt jelenti, hogy az iskolai tanítók, tanárok és a nyelvújítók az 1988. évi magyarországi felnőtt lakosság kétharmadát „vették célba”. Pontosabban fogalmazva: azok a tanítók és tanárok, akik betartották azt az előírást/elvárást, hogy az 1. ábra feladatait „helyesen” oldják meg a diákok, a tanulók kétharmadát „vették célba” (föltéve, hogy a gyermekek a szüleiktől otthon tanult magyart beszélve érkeztek az iskolába).

⁴ „A helyesírás nemzeti önazonosságunk része, látható, őrizhető jele, a nemzet összetartó kapcsa, olyan, mint a magyar zászló vagy a himnusz” – írta Minya (1999: 496). Köszönöm Cseresnyési Lászlónak, hogy fölhívta figyelmemet erre az általam korábban nem ismert kinyilatkoztatásra.

1. ábra: Standard szóbeli mondatkiegészítők, Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat (MNSZV), 1988, N = 832 (Kontra szerk., 2003: 217, 5.40. ábra)

NY302 *Azt akarom, hogy ő [nyissa] ki az ajtót.*
 NY303 *Ha jobb lenne a fizetésem, többet is [tudnék] dolgozni.*
 NY305 *Az asztalos éppen most [ragasztja] a szék lábát.*
 NY306 *Ebben a zajban nem hallom, ha Éva [kinyitja] az ajtót.*
 NY309 *[Természetes] hogy igazad van mindenben.*
 NY312 *Nem akarom, hogy Tamás a rossz utat [válassza].*
 NY315 *[Természetesen] igazad van, mint legtöbbször.*

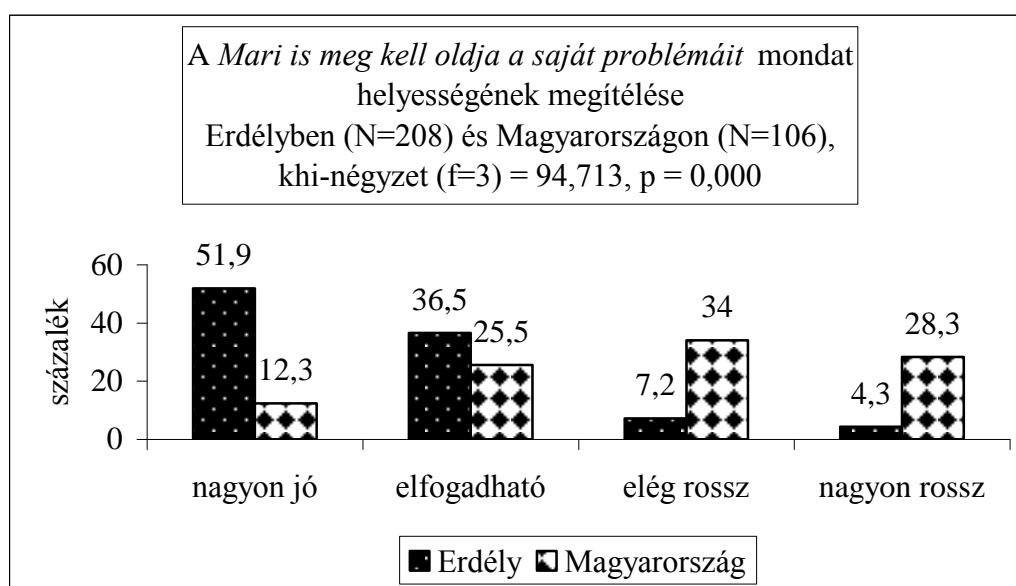
Mindannyian tudjuk, hogy ha valaki azt mondja, hogy *Nem hallom, ha Éva kinyissa az ajtót*, akkor suksüköl, amiért sokan megszégyenítik, s van, aki az így beszélő embert szellemileg visszamaradottnak tartja. Ha meg azt mondja valaki, hogy *én többet is tudnék dolgozni*, akkor „a magyar nyelvtan elleni vétséget követ el”. Röviden mondva: a kodifikált standardtól eltérő nyelvi szerkezeteket, szavakat és kiejtést a magyarok szívesen stigmatizálják, s az ilyen megőrző kijelentéseik gyakran nem is a nyelvi szerkezetekre, hanem azok használóira vonatkoznak („aki így beszél, nem is lehet igazi, rendes magyar ember”). Az ilyen kijelentéseket a standard nyelvi kultúrában élő magyarok zöme nem hogy nem helyteleníti, sokkal inkább helyesli: úgy vélik, aki nyelvünk tisztaságát, helyes használatát védi, az nemzetünket gyámolítja.

A kodifikált standard magyar változat még ma is túlzottan Magyarország-központú, ezért esetenként stigmatizálják a határon túli magyarok nyelvhasználatát. Például az *el kell menjek* szerkezetet a Nyelvművelő kézikönyvtár (Grétsy és Kemény szerk., 2005: 288) „eredetileg tájnyelvi, a köznyelvben bizalmas-népies v. bizalmas-pongyola hatású”-nak nevezi. Nem véletlen, hogy Péntek (1999/2012) ezt a szerkezetet „megőrzött transzszilvanizmusnak” hívta. Magam Budán nőttem föl, erdélyi származású magyartanár

édesanyámtól tanultam ezt a szerkezetet, s öntudatlanul használtam mindaddig, amíg az 1990-es évek (tehát 40-es éveim) közepén egy kéziratomat megkérdezésem nélkül úgy össze nem karistolta az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében egy osztályvezető kollégám, hogy nem ismertem rá. Minden egyes *kell legyen*-emet átjavította *kell lennie*-re, minek következtében a korrektúra olvasásakor az volt a határozott érzésem, hogy bizonyos mondatokat nem én írtam.

Kárpát-medencei magyar vizsgálatainkból tudjuk, hogy például a *Mari is meg kell oldja a saját problémáit* mondat helyességének megítélésében a magyarországiak statisztikailag jelentősen eltérnek az erdélyiektől, amint azt a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A *Mari is meg kell oldja a saját problémáit* mondat helyességének megítélése Romániában és Magyarországon (Kontra–Péntek–Szilágyi 2011: 73 alapján)

Tegyük ehhez hozzá, hogy erdélyi adatközlőink helyességi ítéleteire se életkoruknak, se nemüknek, se iskolázottságuknak nem volt statisztikailag jelentős hatása, vagyis a *kell legyen* szerkezet helyesnek ítéltése minden társadalmi csoportban jelentősen eltér a magyarországi ítéletektől.

2. Tudatosan diszkriminálnak?

Fell kell tegyük azt a kérdést (a nyelvhelyesség magyarországi őrei kedvéért *fel kell tennünk*), hogy vajon azok, akik a *nyelvi* helyesség (vélt) kívánalmainak érvényesítését szorgalmazva *társadalmi* diszkriminációt működtetnek, tudatosan teszik-e, amit tesznek. Az a benyomásom (tudományos vizsgálatot még nem végeztek erről), hogy a zömüknek fogalmuk sincs a nyelvi alapú társadalmi diszkrimináció működéséről. Van viszont olyan

tapasztalatom, hogy amikor valaki megismeri az idevágó tényeket, önkritikát gyakorol, s például megváltoztatja tanári hibajavító metódusait.⁵

Kétségtelen azonban, hogy vannak esetek, amikor a nyelvhelyesség őrei tudatosan bocsátkoznak társadalmi diszkriminációba. Egy diákom mesélte évekkkel ezelőtt, hogy egy kézzel írt kérvényt nyújtott át egy egyetemi vezetőnek, aki rápillantva a papírra, így szólt: *Ha ilyen hibát tartalmazó kérvényt ad nekem, megtehetném, hogy olvasás nélkül elutasítom.* Annak a szolnoki rádióknak a vezetője is tudatosan diszkriminált, aki „parasztos beszéde” miatt nem vett föl egy újvidéki bemondót, mivel az illető középzár *ë*-vel beszélte anyanyelvét (Kontra 2010: 112). Tudatos nyelvi alapú társadalmi diszkriminációt követ el például az a fizikatanár is, aki gimnáziumi tanulmányokra alkalmatlannak minősít egy olyan jelentkezőt, aki *iszok*-ot mond, sőt még *a Petőfi*-t is, névelővel. Diszkriminációs gyakorlatáról számolt be az Országos Szórakoztató Zenei Központ vezetője is, amikor 2006-ban így nyilatkozott: *Ha egy diszkós suksüöl, akkor eltanácsoljuk* (Kontra 2010: 81).

Azt is megkérdezhetjük, hogy tudatosan stigmatizálják-e egymást a magyarok? Az a tanár, aki kineveztette osztálytársaival azt a kisgimnazistát, aki *celefán*-t mondott *celofán* helyett, tudatosan szégyenítette meg diákját (Kontra 2010: 57). Ha egy tanuló iskolai órán véletlenül azt mondja, hogy *aludva*, s tanára erre így reagál: *Mi van, Bunkóéknál így mondják?*, akkor tudatosan tapos a diák lelkébe. A magyar iskolákban zajló nyelvi alapú lélekrombolást pontosan diagnosztizálta Papp István már közel 80 évvel ezelőtt:

„A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszótársai beszélnek, nem helyes, hanem szégyelnivaló. Minden erejét összeszedi hát, hogy egy-kettőre elfelejtse szülőfaluja paraszti beszédmódját, mely az első napokban annyi pirulást és lelki gyötrelmet szerzett neki. El is felejtí mihamar, s ha később felnőt korában a gyermekkori anyanyelv hangja találja megütni fülét, rögtön feltámad lelkében az első iskolai napok szorongó, kellemetlen érzése. Ez az érzés fogja színezní lelkében állandóan szülőfaluja nyelvjárásának képét, s hogy megszabaduljon a kellemetlen emlékektől, igyekezni fog fölé emelkedni gúnnyal és megvetéssel. Meggondolták-e az iskola emberei, mit romboltak itt a növendék lelkében?”

(Papp 1935: 16–17)

Az ilyen iskolai rombolást néhány szépírónk is megörökítette. Ismeretes, miként alázták meg és gúnyolták ki Illyés Gyulát (1999: 209–210) egy mértanórán, amikor egy egyenest húzott „a bé és áff pontok között”, de megrázó élményéről számolt az 1960-as években Simon István is (l. Wacha és Z. Szabó, szerk., 1985: 106–108).

Az iskolai nyelvtanórákról Margócsy (1996: 52) sajnálatosan precízen állapította meg, hogy „ma az anyanyelv oktatásának nem az a funkciója, hogy felkészítsen a magas szintű, művelt, írásbeli, sok műfajban is érvényesülni tudó nyelvhasználatra, hanem az, hogy csak szabályozza és standardizálja a beszédet és az alapszintű fogalmazást, azaz (mai értelemben vett) nyelvművelő funkciót lászson el.” Amikor az iskolában nem *hozzáadó*,

⁵ Amikor a Bolyai Nyári Akadémia magyar nyelvészeti tanfolyamait tartottuk 1996 és 2001 között Csíkszeredában (lásd pl. Sándor, szerk., 2000), számos magyartanár szembesült saját jó szándékú, de káros gyakorlatával, s voltak, akik nyilvánosan is beszámoltak arról, hogy „teljesen átértékelték eddigi tanári munkájukat”.

hanem *felcserélő* anyanyelvi nevelés⁶ zajlik (Kontra 2010: 57–60), akkor a diákok nyelvhasználatát és magukat a diákokat is megbélyegzik a tanítók és tanárok. Szinte minden jel arra mutat, hogy a Kárpát-medencei magyar iskolák zömében ez történik ma is.

3. Hogyan lehetséges mindez?

Hogyan lehetséges, hogy tanítók és tanárok ezrei anyanyelvi nevelés címén magyar kisiskolások és középiskolások tömegeit megszegyenítik, s bennük sokszor életre szóló traumákat okoznak? Hogyan lehetséges az, hogy egy Csepel-szigeti faluban egy hírneves nyelvvelő támogatásával az autokrata polgármester két pártra szakítja a falut? A település egyik része a hagyományos *szigetújfalusi* megnevezést használja ma is, a másik viszont a *szigetújfalui* helyességére esküszik, s eközben a plébános is bizonytalankodik a szószéken (F. Dornbach és Kontra 2013). Hogyan lehetséges, hogy – legalábbis a nyilvánosság előtt – nem ildomos rasszista, szexista stb. nézeteket hirdetni, de a magyar nyelvi alapú társadalmi diszkriminációt szinte senki nem helyteleníti, sőt, sokszor meg is tapsolják a lingvicista magatartást?⁷ (Hiszen az a magyar, aki félti, óvja édes anyanyelvünket, a nemzetet félti és óvja, akkor is, amikor más magyarok „helytelen” nyelvhasználatát kritizálja, s eközben e más magyarok intellektuális és morális defektusairól tesz gúnyos kijelentéseket.)

Minderre a válasz meglepően hangozhat: ez a sok nyomorúság a mi magyar kultúránkból fakad. Nyelvünk kultikus megközelítéseiről írt nagyszerű tanulmányában Margócsy (2006/10: 98) bemutatja, miként alakult ki a 19. században „az az erkölcsi parancs, mely a nyelv ápolását hazafiúi kötelességként állítja be, s ennek feltételül a nyelv iránt érzett érzelmi elfogultságot, szeretetet írja elő”. Ehhez jön még, ebből is fakad az a helyzet, hogy nyelvünkről kellő párosszal bármit lehet következmények nélkül állítani, „mintha a nyelv tisztelete, a nyelvről való beszéd kultikus hagyománya *eleve* kizárná, hogy a nyelvről ellenőrizhető állítások is tétessenek” (Margócsy 2006/11: 95).

Kultúránk része az a szinte ájult tisztelet is, ami a magyar nyelvvelőket övezi. Akkor is így van ez, ha – Szilágyi (2001: 1216) axiomatikus állítását idézem – „A nyelvvelő a nyelvet védi (mégpedig, bármilyen különösen hangzik is, a beszélőkkel szemben)”. Ehhez szerzőnk hozzáfűzi még (uo.), hogy a nyelvi képtelenségek egy része „azért jön létre, mert az emberek félnek a nyelvvelőktől. (Gondolkozzunk itt el ezen egy kicsit: miféle jogviszony az, ahol nagyon sok ember fél nagyon kevéstől, éspedig nyelvhasználati okokból? A politikában az ilyen helyzetet diktatúrának hívják – ezt vajon minek lehet?)” A hivatásos nyelvvelők kevesen vannak, de mivel a tanítók és tanárok túlnyomó többsége is nyelvvelő (Margócsyval szólva: az anyanyelv oktatása nyelvvelő funkciót lát el), ez a magyar társadalmi átok szinte mindenkit elér.

⁶ Egy kétnyelvű közösség élhet *hozzáadó* vagy *felcserélő* kétnyelvűségben. Az előbbiben anyanyelvét szabadon használhatja, s ehhez hozzáadja az államnyelvet s annak használatát oly módon, hogy ennek anyanyelve nem látja kárát. A hozzáadó kétnyelvűségben a kisebbség nyelvi repertoárja bővül. A felcserélő kétnyelvűségben az államnyelv tanítása és használata az anyanyelv tanulásának és használatának kárára történik, ebben a helyzetben a kisebbség anyanyelve elsovad. Egy egynyelvű közösség iskolájában a standard (irodalmi) nyelvváltozatot lehet hozzáadó vagy felcserélő módon tanítani. Az előbbiben a standard változat tanítása nem okoz kárt a növendékek anyanyelvváltozatában (a vernakulárisukban), de a felcserélő nyelvpedagógia a diákok legsajátabb, otthon tanult nyelvváltozatának kiiktatására törekszik.

⁷ Az ilyen nyelvi diszkriminációt az angol James Milroy „a nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyájának” nevezte, lásd Sándor 2001b.

A nyelvhelyesség hiedelemrendszere⁸ olyannyira átítatta a magyar társadalmakat, hogy megfigyelhetjük „az elme gyarmatosítását” is. Ezt a fogalmat egy afrikai tudós, Ngũgĩ (1987) alkotta meg, azt jelenti, hogy az elnyomott emberek magukévá teszik az elnyomók ideológiáját, s kvázi helyeslik az elnyomók cselekedeteit s ebből kifolyólag saját elnyomott helyzetüket is. Az elme ilyen gyarmatosítása megfigyelhető a magyarok esetében is, ki ne hallott volna ilyen pironkodó megjegyzést: *Tudom, hogy helytelenül beszélek magyarul.* Margócsy (2006/11: 96–97) Révai Miklóstól Nagy Lászlóig idézi a „nem tudunk magyarul” típusú nyilatkozatokat. Hozzáteszem Illyéstől ezt:

„Amilyen örömmel, mindannyiszor majdnem ugyanolyan szorongással fogok szépen gyarapodó nyelvművelő művek olvasásába. Eleve örülök a jó íznek, amelyet egy-egy nyelvi fordulat kibontása révén élvezhetek, és szorongva, izgatottan futom át a pellengérré állított hibákat: hátha én is elkövettem azokat.”

(idézi Wacha és Z. Szabó, szerk., 1985: 115)

4. Mit lehet tenni?

Mit lehet tenni egy olyan ritka helyzetben, amikor minden magyar politikus egyetért abban, hogy nyelvünket óvni, védeni, művelni kell, s amikor a nyelvművelés és az iskolai anyanyelvi nevelés kívánatos módja tekintetében nincs szemernyi különbség sem – példának okáért – Aczél György (1979), Hiller István (2004) és Balog Zoltán (2013) között?⁹

Mit lehet tenni olyan rendkívül visszás helyzetben, amikor „tekintélyes tudományos és államigazgatási intézmények egy olyan folyóiratot támogatnak, amely nyelvi műveltség helyett babonáságot terjeszt”? Az idézetet Lanstyáktól (2003/4: 70) vettem, aki elolvassa tanulmányát, abban szikrányi kétség se maradhat afelől, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága és a mindenkori oktatási és kulturális minisztériumok által támogatott *Édes Anyanyelvünk*-re utal, Az Anyanyelvápolók Szövetsége folyóiratára.

Magától adódik az első válasz arra a kérdésre, hogy mit lehet, mit kell ilyenkor tenni. A tekintélyes tudományos és államigazgatási intézményeknek be kell szüntetniük a nyelvi babonákat terjesztő folyóiratok, kiadványok és szervezetek támogatását, s támogatniuk kell a tudományosan is megalapozott nyelvi műveltséget terjesztő folyóiratokat, kiadványokat és szervezeteket. Amint Lanstyák (2003/4: 70) írta, a cél az, hogy „a jobb sorsra érdemes *Édes Anyanyelvünk* a nyelvi mítoszok, babonák és butaságok terjesztője helyett a szó legnemesebb értelmében vett nyelvi ismeretterjesztés és nyelvi

⁸ Nem szeretném, ha az olvasó azt gondolná, szerintem/szerintünk egyáltalán nincs nyelvhelyesség. Van. Ha például valaki érthetetlen, értelmezhetetlen szöveget mond vagy ír, az helytelen. De a nálunk szokásos nyelvhelyesség igen gyakran a változatok létjogának korlátozott elismeréséből fakad és tudományosan gyakran védhetetlen.

⁹ Ez a nagy egyetértés egyáltalán nem hungaricum. Az amerikai négekkel (feketékkel) kapcsolatos nagy nyelvi viták kapcsán Wolfram (1998: 111) a következő költői kérdést fogalmazta meg: „Milyen más témában ért egyet egy olyan konzervatív ikon, mint a média híresség Rush Limbaugh és a társadalmi aktivista Jessie Jackson, ha nem a feketék beszélte angol nyilvános elítélésében?” (Saját fordításom, K.M.)

tanácsadás értékes és értelmes fórumává váljon. És persze jó volna elérni, hogy a tudomány és a babonáság élesen elváljon egymástól, ne lehessen a kettő határán lavírozni, ahogy ezt sok, jobb sorsra érdemes nyelvész kollégám teszi.” Ehhez persze elengedhetetlen, hogy ezek az intézmények képesek legyenek megkülönböztetni nyelvi kérdésekben is az ocsút a bűzától, a társadalmilag kártékonyat a hasznostól; s az is, hogy a tudomány és a babonáság határán lavírozó nyelvészek elnémuljanak.

Szükségünk van sokkal több és hatékonyabb tudományos ismeretterjesztésre is. Vannak jó példák, többek közt Cseresnyési cikksorozata, lásd pl. 2013a és 2013b, Kálmán és Nádasdy 1999, Szilágyi 2000a és 2000b, de a rossz példák, a babonásokat terjesztő fórumok társadalmi megbecsülése és támogatása nem csökken.

Nagy szükség van a tanító- és tanárképzés nyelvi komponensének modernizálására. Itt nem csak a magyartanárok, hanem minden tanár képzésére gondolok. Megint csak említhetek már jó példákat, így Kálmán (2010) pedagógusoknak írt cikkét, a Sándor által szerkesztett (2000 és 2001a) és Lanstyák által írt (2009) egyetemi tankönyveket, valamint Kugler és Tolcsvai Nagy (1998) iskolai tankönyvét és Beregszászi (2012) tantárgy-pedagógiai útmutatóját, de tanító- és tanárképzésünk egészét tekintve ezek csak cseppek a tengerben. Ráadásul azt is tudjuk mások tapasztalatából (lásd Kontra–Trudgill 2000), hogy amikor egy országban sikeresen megváltoztatják a tanárképzést és a tanárok gondolkodását, amint történt ez Angliában az 1970-es években, ha kiveszik a tanárképzésből a nyelvi változatosság és türelem komponensét, akkor automatikusan újraéled a régi, elitista és diszkriminatív anyanyelvi nevelés. Ha tanárképzésünket megváltoztatjuk, akkor a magyar iskolák – amik ma is a nyelvi alapú társadalmi diszkrimináció kialakításának legfőbb színterei – is megváltozhatnak, s a jövőben az előítéletek táplálta diszkrimináció csökkentésének intézményei lehetnek.

Hivatkozások

- A Kormány 110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. *Magyar Közlöny* 2012. évi 66. szám.
- A magyar helyesírás szabályai*. Tizenegyedik kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.
- Aczél György: *Nyelvünk védelmében*. Édes Anyanyelvünk 1979/4. szám: 1.
- Balog Zoltán: *48. Szép magyar beszéd verseny: Balog Zoltán miniszter köszöntője*. Édes Anyanyelvünk 2013/3. szám: 20.
- BENŐ Attila–PÉNTEK János szerk.: *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve: Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, 2011.
- BEREGSZÁSZI Anikó: *A lehetetlent lehetni: Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2012.
- Cseresnyési László: *Anyanyelvünk démonjai*. Élet és Irodalom 2011. március 25., 13.
- Cseresnyési László: *Játszik velünk a nyelv*. Magyar Narancs 2013/3. szám: 48–49. (2013a)
- Cseresnyési László: *Nyelvünk ősi vére*. Magyar Narancs 2013/51–52. szám: 116–117. (2013b)

- Daniss Győző: *Kétfrontos nyelvvédelem. Az Országgyűlés fog dönteni a T/4899. számú törvényjavaslatról.* Népszabadság 2001. október 6., 26–27. lap.
- É. Kiss Katalin: A „nyelvromlás” – egy szinkron szempontból értelmezhetetlen nyelvtörténeti metafora = CSERNICKÓ István–KONTRA Miklós szerk.: *Az Üveghegyen innen: Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés.* Ungvár – Beregszász, PoliPrint Kft és II. Rákóczi Ferenc KMF, 2008. 17–29.
- F. Dornbach Mária–Kontra Miklós: Falusi történet = BENŐ Attila–FAZAKAS Emese–KÁDÁR Edit szerk.: „...*hogy legyen a víznek lefolyása...*”: *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013. 99–119.
- GRÉTSY László–KEMÉNY Gábor szerk.: *Nyelvművelő kézisztár.* Második, javított és bővített kiadás. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2005.
- Hiller István. 2004. Uniós tagállamként is meg kell őrizni a magyar nyelvet. <http://hirkozpont.magyarorszag.hu/hirek/anyanyelv20040420.html/> (Létrehozva: 2004. április 20., Módosítás: 2004. április 21., Forrás: Magyarország.hu)
- Hoffmann Rózsa. 2013. A magyar nyelv, a magyar helyesírás közös kincsünk. 2013. április 30. <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/oktatasert-felelos-allamtitkarsag/videok/hoffmann-rozsa-a-magyar-nyelv-a-magyar-helyesiras-kozos-kincsunk>
- ILLYÉS Gyula: *Puszták népe.* Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Kálmán László: *Mit művelünk?* Taní–tani 2010/1. szám: 3–11.
- KÁLMÁN László–NÁDASDY Ádám: *Hárompercesek a nyelvről.* Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Kiefer Ferenc: *Nyelv és tudomány.* Népszabadság 2001. november 30., 20. lap.
- KONTRA Miklós: *Hasznos nyelvészet.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- Kontra Miklós–Péntek János–Szilágyi N. Sándor: *A Kárpát-medencei szociolingvisztikai vizsgálat 1996. évi romániai kérdőíve és keresztáblái (II).* Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 2011/1: 67–84.
- Kontra Miklós–Peter Trudgill. 2000. *If women are being discriminated against, you don't say "You should become a man": An interview with Peter Trudgill on sociolinguistics and Standard English.* novELTy 7/2: 17–30.
- KONTRA Miklós szerk.: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- KONTRA Miklós–SALY Noémi szerk.: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?: Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- KUGLER Nóra–TOLCSVAI NAGY Gábor: *Magyar nyelv: tankönyv 14–15 éveseknek.* Budapest, Korona Kiadó, 1998.
- Lanstyák István: *Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszas” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társaik. Válogatás a nyelvművelői csacschaságok gazdag tárházából, I–II.* Fórum Társadalomtudományi Szemle 2003/4: 69–98 és 2004/1: 51–76.
- LANSTYÁK István: *Nyelvművelés, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés.* Pozsony–Bratislava, STIMUL, 2009.
- Magyar nemzetpolitika: A nemzetpolitikai stratégia kerete.* [A Magyar Állandó Értekezlet X. ülésén, 2011. november 23–24-én elfogadott dokumentum] Budapest:

- Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, Nemzetpolitikai Államtitkárság. A szerkesztésért felelős: Répás Zsuzsanna. A kiadásért felelős a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Margócsy István: *Magyar nyelv és/vagy irodalom: egy tantárgy kialakulása és változásai*. Budapesti Könyvszemle 1996/1: 45–52.
- Margócsy István: „Istennőm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!”: *A magyar nyelv kultikus megközelítései* – 1. rész. Beszélő 2006/10: 95–109.
- Margócsy István: „Istennőm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!”: *A magyar nyelv kultikus megközelítései* – 2. rész. Beszélő 2006/11: 90–98.
- Milroy, James: The consequences of standardisation in descriptive linguistics. In: BEX, Tony–Richard J. WATTS, eds., *Standard English: The widening debate*, 16–39. London/New York, Routledge, 1999.
- Minya Károly: *Magyar helyesírási szótár*. Magyar Nyelvőr 123(1999): 496–498.
- NGŪGĪ, wa Thiong’o: *Decolonising the mind: The politics of language in African literature*. London, James Currey, 1987.
- PAPP István: *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935.
- Péntek János: Egy megbélyegzett transzszilvanizmusról = ERDÉLY Judit–ÖRDÖG-GYÁRFÁS Ágnes–ÖRDÖG-GYÁRFÁS Lajos–PÉNTÉK János szerk.: *Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv: Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában*. Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2012. 283–284. [Első megjelenés: 1999]
- Sándor Klára: Nyelvművelés és ideológia = Uő, szerk.: *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás: Tanulmányok a társasnyelvészet oktatásához*. Szeged, JGYF Kiadó, 153–216. (2001a)
- Sándor Klára: „A nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: *az emberek nyelvhasználata*. Replika 45–46. szám (2001. november): 243–259. (2001b)
- Sándor Klára: *Hányan tudnak magyarul – helyesen?* – huszonhetedik rész. www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/139994 (2012.05.26.04:33)
- SÁNDOR Klára szerk.: *Nyelv és hatalom, nyelvi jogok és oktatás: Tanulmányok a Bolyai Nyári Akadémia előadásaiból*. Csíkszereda, „Apáczai Csere János” Pedagógusok Háza Kiadója, 2000.
- SZILÁGYI N. Sándor: *Ne lógasd a nyelvedet hiába!: Nyelvtani kiskalauz felvételizőknek*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2000a.
- SZILÁGYI N. Sándor: *Világunk, a nyelv*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000b.
- Szilágyi N. Sándor: A többség nyelvi jogai = ANDOR József–SZÜCS Tibor–TERTS István, szerk.: *Színes eszmék nem alszanak...: Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs, Lingua Franca Csoport, 2001. 1209–1218.
- Szilágyi N. Sándor: *Szilágyi N. Sándor: nincs olyan, hogy A Magyar Nyelv*. (T. Koós Imola interjúja) <http://maszol.ro/index/php/kultura/20688-szilagyi-n-sandor-nincs-olyan-hogy-a-magyar-nyelv>. 2013. november 12.
- Tolcsvai Nagy Gábor: *Nyelvárulás és nyelvmentés: kánon vagy diskurzus?* Magyar Nyelvőr 118(1994): 385–398.
- WACHA Imre–Z. SZABÓ László szerk.: *A szó becsülete: Íróink az anyanyelvről, 1541–1980*. Budapest, A Hazafias Népfront Országos Tanácsa, 1985.

Wolfram, Walt: *Language Ideology and Dialect: Understanding the Oakland Ebonics Controversy*. *Journal of English Linguistics* Vol. 26(1998), No. 2: 108–121.